

“OBIČNO” VS. “ATRAKTIVNO”: KAKO PRIČE O NAČINU ŽIVOTA POSTAJU DIO TURISTIČKE PONUDE

PETRA KELEMEN

SANJA LONČAR

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

UDK 338.48(497.5):39

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Prihvaćeno / Accepted: 27. 5. 2011.

U radu se propituje mogućnost uklapanja etnografskim istraživanjem zabilježenih priča o načinu života u turističku ponudu. Polazeći od, s jedne strane, konkretnog primjera, priča o vinodolskim zidarima i klesarima, te, s druge strane, od turističkih promidžbenih materijala, autorice ispisuju problematične točke termina "turistička atrakcija" koji se uhodano koristi u promišljanjima kulturnog turizma. Na primjeru korpusa zabilježenih vinodolskih priča koje prepoznaju kao snažne kohezijske elemente zajednice, a svjesne politike izlučivanja baštine, autorice predlažu put k stvaranju turističke ponude: od etnografskog istraživanja kao polazne točke, preko prepoznavanja, izlučivanja i imenovanja kulturnih elemenata baštinom, do njezina korištenja u sklopu kulturnih politika. Pritom predlažu prihvaćanje vrijednosti "običnoga".

Ključne riječi: turistička ponuda, stvaranje baštine, "turistička atrakcija", "običan život", priče o vinodolskim zidarima i klesarima

UVOD

Središte našega rada čini propitivanje procesa stvaranja baštine i gradnje turističke ponude.¹ Na promišljanje nas je potaknulo istraživanje provedeno na području Vinodola, u sklopu kojega smo na konkretnoj temi

¹ Rad predstavlja rezultate istraživanja u sklopu dvaju znanstvenih projekata vođenih pri Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: *Hrvatska etnografska baština u kontekstu kulturnih politika* (voditeljica dr. sc. Tihana Petrović Leš) i *Kulturne predstave hrvatskog prostora: postkolonijalnost i hrvatska etnologija* (voditelj dr. sc. Tomislav Pletenac), a uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. Dio teme ovoga rada problematiziran je u izlaganju održanom na Znanstveno-stručnome skupu Hrvatskoga etnološkog društva *Kako žive seljaci? Identitet, reprezentacije, kulturne prakse suvremenog seljaštva* (Zagreb,

i definiranom geografskom području željeli preispitati široku i kompleksnu problematiku praćenja promjena u prepoznavanju, definiranju, konstruiranju, korištenju i prezentiranju (etnografske) baštine.² U ovako postavljenom istraživanju sagledavali smo odnos triju aspekata: *svakodnevnog*, "običnog" života, elemenata koji se iz njega izlučuju i nazivaju *baštinom* te njezina korištenja u sklopu *kulturnih politika*. U skladu s time odlučili smo se za dvije istraživačke cjeline. S jedne smo strane istraživali razvoj turizma u Vinodolu kroz 20. stoljeće, kulturne manifestacije, suvenirsku ponudu i turističke materijale, želeći otkriti načine na koje turistički djelatnici prepoznaju i koriste (etnografsku) baštinu u stvaranju kulturnih politika. S druge strane istraživali smo nekoliko tema iz područja tradicijske kulture (godišnje običaje, tradicijsku prehranu i graditeljstvo, vjerovanja) koje se nerijetko uključuje u turističku ponudu.³ Kroz ove dvije cjeline istovremeno smo promatrali dosadašnje korištenje etnografskih elemenata u okviru turističke ponude, ali i prepoznavali neke dosad neiskorištene.

U tekstu prikazujemo odnos *priča o načinu života* i "turističke atrakcije", odnosno problematiziramo mogućnost uključivanja priča zabilježenih etnografskim istraživanjem u turističku ponudu. Kulturni turizam, koji se uvriježeno koristi pojedinim kulturnim elementima radi stvaranja posebnosti i privlačnosti, čini pritom kontekst u kojem analiziramo proces stvaranja baštine. Dosadašnju upotrebu kulturne baštine analiziramo kroz turističke promidžbene materijale, s čime usko

lipanj 2010. godine), kao i na Međunarodnome znanstvenom simpoziju *Popularization of the Ethnological Cultural Heritage* (Štip, Makedonija, rujan 2010. godine). Rad je u znatno izmijenjenom obliku, pod naslovom "‘Attractiveness’ vs. ‘Commonness’ – the creation of heritage for the purpose of shaping a tourist offer", pripremljen za objavu u časopisu *Enolog* (14/2011) Makedonskoga etnološkog društva i Instituta za etnologiju i antropologiju u Skoplju.

² Terenska istraživanja uključivala su Crikvenicu kao istaknuto turističko odredište i uz nju geografski usko vezano područje Vinodolske općine, pri čemu je prikupljena opsežna etnografska građa (*Transkripti s terenskih istraživanja...*). Istraživanje je dijelom financiralo Ministarstvo turizma RH. Svim sugovornicima ovim putem zahvaljujemo na susretljivosti i pomoći.

³ Kao takve su ih prepoznavali i znanstvenici koji su promišljali odnos etnologije / kulturne antropologije i turizma (primjerice: Rihtman Auguštin 1970; Baćac 2006; Černelić i Rajković 2007).

povezujemo termin "turističke atrakcijske osnove". Tekstom želimo ukazati na moguće nove načine oblikovanja turističke ponude, koji bi i etnologiji i kulturnoj antropologiji otvorili dosad nedovoljno iskorištena područja primjene njezine metodologije i znanja.

PRIČE O VINODOLSKIM ZIDARIMA I KLESARIMA KAO KOHEZIJSKI ELEMENT VINODOLSKE ZAJEDNICE

U građi prikupljenoj etnografskim istraživanjem brojnošću su se i cjelovitošću izdvojile *priče o vinodolskim zidarima i klesarima* koje su uspjele povezati sve istraživane lokalitete (Bribir, Drivenik, Grižane – Belgrad i Tribalj) i ostale istraživačke teme.⁴ Kazivanja govore o značajnom i brojnom iseljavanju muškaraca s vinodolskog područja u razdoblju od kraja 19. stoljeća do sedamdesetih godina 20. stoljeća, uvjetovanom nemogućnošću osiguranja životne egzistencije, koja je povezana s brojnošću članova obitelji te geografskim karakteristikama područja (kamenitim krajolikom i malim obradivim površinama).⁵ Ovisno o vremenskom periodu, oni su, uglavnom radeći kao zidari i klesari, odlazili prema europskim zemljama (Austrija, Francuska, Italija, Mađarska, Švicarska), Sjevernoj (Kanada, SAD) i Južnoj Americi (Argentina, Bolivija, Čile, Urugvaj, Peru), Africi (Egipat, Libija), Australiji, Bliskom istoku, područjima bivše Jugoslavije ili drugim regijama Hrvatske. Brojni podaci opisuju iseljavanje, život i rad zidara i klesara, primjerice naukovanje,

⁴ Namjera ovog rada nije sveobuhvatni prikaz života i rada vinodolskih zidara i klesara i njihovih obitelji, kojemu treba posvetiti zasebne radove temeljene na etnografskom istraživanju, arhivskoj građi i literaturi (vidi: Barabarić I. 2004; Petrinović 1988). Istu je temu na širem području Primorja potrebno obuhvatiti budućim istraživanjima koja bi trebala uključiti i djelatnost Zidarske škole u Crikvenici (vidi: Vanjek 1958; Sokolić Kozarić 1988).

⁵ Prema riječima kazivača, većina stanovništva u Vinodolskoj dolini do šezdesetih se godina 20. stoljeća bavila poljoprivredom, stočarstvom i voćarstvom, ali dostatnima samo za obiteljske potrebe. Jedan od kazivača usmjerenost muškaraca k zidarstvu i klesarstvu objasnio je riječima: "Svi ti Primorci naši su bili građevinari. Zapravo, živjelo se od kamena, kako je tu bilo kamena koliko očete, onda se bilo i prisiljeno da se radi od kamena, da se ide, i nije se to puno moglo raditi tu kod nas, nego se išlo po svijetu".

radna zaduženja, alate, trajanje radne sezone, zatim smjerove iseljavanja, načine odlaska i snalaženje u novoj sredini, poslove i život u iseljeništvu, održavanje kontakata s obiteljima, povratak i dr. Osim spomenutog, podaci opisuju utjecaj iseljavanja muškaraca i njihove sezonske ili višegodišnje odsutnosti (kao i privremene prisutnosti) na život članova njihove obitelji i lokalne zajednice, na primjer na život žena, djece i staraca, podjelu rada u obitelji, načine privređivanja, međusobnu ispomoć mještana itd. (prilog 1).

Svaki je kazivač(ica), naoko udaljavajući se od teme, pričao(la) o sebi, svojim roditeljima, djeci, rođacima, prijateljima, sumještanima. Tako je svaka novootvorena tema razgovora postajala pričom o zidarima i klesarima, koja je nerijetko služila i kao objašnjenje osobnih i obiteljskih sudbina i stanja. Kroz kazivanja naši su nam sugovornici prenijeli svoja razmišljanja, pretpostavke, predodžbe, objašnjenja, osjećaje, ovdje označene kao

Prilog 1: Josip Blažičević (prvi slijeva) iz Vinodola s radnicima na gradilištu. Fotografija je snimljena između dvaju svjetskih ratova, mjesto snimanja nije poznato. U vlasništvu obitelji Barac, Marušići, Grižane – Belgrad.

priče o vinodolskim zidarima i klesarima. One su u ovom radu sinonim za splet tema o načinu života u vinodolskoj zajednici, koje su već na prvom terenskom istraživanju, zbog uočljive brojnosti i kompleksne prožetosti, iskočile kao nit koja međusobno povezuje lokalitete, obitelji i pojedince, tj. homogenizira zajednicu. Već se tijekom razgovora, a onda i pažljivim čitanjem kazivanja, prepoznavala izrazita emocionalna nabijenost ovih priča u kojima su se istovremeno miješali različiti, nerijetko oprečni, osjećaji poput ponosa (isticanjem napornog i teškog rada, sposobnosti i stručnosti zidara i klesara), tuge (isticanjem odvojenosti od obitelji, nepoznavanja vlastitog oca ili rođaka), razočaranja (isticanjem iščekivanja i nepovratka pojedinih članova obitelji), zabave i veselja (isticanjem ponašanja Vinodolaca prema novim pojavama pristiglim iz dalekih zemalja, na primjer govoru povratnika).⁶ Ove priče prožimaju nekoliko razina identifikacije – osobnu, obiteljsku, uže lokalnu, lokalnu⁷ – kroz nekoliko generacija, uspješno povezujući prošlost i suvremenost.

U isječcima razgovora o zidarima i klesarima u kojima su se pojedinci usmjeravali na vlastiti život, *osobnu* priču, često prepoznajemo jednake referentne točke – određene osobe, događaje ili materijalne predmete koji su obilježili njihovo djetinjstvo ili odrastanje. Nerijetko su razgovore o zidarima i klesarima počinjali opisom odnosa prema vlastitim očevima zidarima koje su, zbog njihove odsutnosti, upoznali tek u odrasloj dobi. Tako je jedna od kazivačica kazala:

“[...] otac moj je otišo, ja sam rođena [19]27. u devetom mjesecu. On nije moje rođenje dočekao, otišo je u Argentinu i vratio se kad sam imala 35 godina. [...] Ali to je bil stranac za mene.”

Sin kazivačice je povratak spomenutoga, neuspješni susret i međusobno neprepoznavanje oca i kćeri opisao riječima: “[...] negde su se

⁶ U radu, zbog ograničenja njegove dužine, iznosimo tek vrlo malen dio prikupljenih kazivanja. U razgovorima su kazivači dijelom pričali lokalnim govorom, a dijelom su ga mijenjali. Zbog toga je u kazivanjima, između ostaloga, moguće zapaziti paralelno korištenje različitih oblika pojedinih riječi, na primjer glagola.

⁷ U tekstu razlikujemo *uže lokalnu* i *lokalnu zajednicu*, pri čemu pod pojmom *uže lokalna* podrazumijevamo pojedinačne zajednice četiriju mjesta našega istraživanja (Bribir, Grižane – Belgrad, Drivenik, Tribalj), a pod pojmom *lokalna* podrazumijevamo zajednicu cijelog područja Vinodolske doline.

sreli putem, al se nisu znali". Slično, jedan je od kazivača za oca zidara koji je radio u Kanadi kazao:

"Ja sam vam prvi put oca vidjel kad sam imal 24. Nikad ga nisam prije vidjel. [...] Prvi put se kao dečko vratil i oženil, i onda ja sam ostal u utrobi majke, a on je otišal. I došo je rat, pa se za vrijeme rata nije moglo dolazit, slabo se zarađivalo [...], a ja već čovjek odrasal. Sam taj pogled da sastaneš se sa čovjekom kojeg nisi vidjel, a on ti je otac."

Materijalnih predmeta pristiglih u vinodolsku sredinu posredstvom iseljenika iz udaljenih krajeva pojedinci su se prisjetili kao izvora želje, žudnje, razmišljanja:

"[...] ja se morem sjetiti od svoje generacije da sam ja imela jednu staru staru susjedu ka di su njezina djeca, sinovi, svi bili u Americi, a ti sinovi su ti bili generacija mojih roditelji [...] i ona je tu ostala sama i onda je ona bila jedanput kod njih va posjeti va Americi, meni to jako ostalo u sjećanju, i ona je odzdola donesla od svoje unuke jednu bebu, jednu lutku. Tu lutku sam ja, to je bila i prva lutka koju sam ja opće videla, i ta lutka je imela poseban status va kredenci, evo, ja ti morem sad reći kako je bila, imala ti je, to je bila otprilike ko ova lutka, ona je sidela, a od spužvice svijetloplave je imala haljinicu, znaš, i pravi vlas i to je za mene bilo čudo, mi smo sirotinjski tu živeli, mi to nismo videli [...] ta unuka je bila va Ameriki i ta lutka je njoj slučajno nekako dospela njoj va taj kofer i ona ju donesla za uspomenu tu, a nikad mi ju ni davala va ruke [...] i tako da je ta lutka bila celo moje djetinjstvo, koliko sam ja bila tako mala i naivna, ja sam išla toj teti [...] da vidim malo tu bebu [...], ali hoću ti reći to je meni ostalo va sjećanju da je to ta materijalna stvar koja je sada ništavna, meni je to bilo koliko sam ja bila željna te bebe."

Obiteljske su se priče – prije svega o članovima obitelji, raspodjeli dužnosti kod svakodnevnih i sezonskih poslova, dobu sklapanja braka, broju djece i vremenu njihova rođenja, školovanju – objašnjavale odsutnošću muškaraca. Tako je, na primjer, kazivač čiji je otac zidar u Kanadi bio 35 godina, članove obitelji za vrijeme djetinjstva nabrojio redoslijedom: "Bil sam ja, bil je deda, bila je baka, bila je mama i od oca su bile dvije sestre. Svi smo živjeli zajedno."

Zabilježena kazivanja progovaraju i o nemogućnostima iseljavanja žena ili cijelih obitelji, o važnosti žena za obitelj, odnosno o njihovu položaju i pripisanim ulogama:

“Materijalnost je bila tu u pitanju. Pazite, koštalo je to [put u Ameriku] puno, a drugo, nije bil tad običaj da žena ide za mužem, nego žena da odgaja djecu.”

“Sačuvat ognjište! To je bilo najbitnije, njima [odseljenim muškarcima] je bilo najbitnije da netko to ognjište sačuva. Kad bi svi otišli, to bi propalo. Inače je to bilo nezamislivo da tako žena ostavi i da pođe za njim tamo.”

“[...] jer ih je puno bilo takovih ča smo mi rekli dovice, žive dovice, jer muži su živi, otišo pa ga nema po trideset godina.”

Kazivači su pojašnjavali kako su se žene, nakon odlaska njihovih supruaga, brinule o domaćinstvu i gospodarskim poslovima (prilog 2):

Prilog 2: Ursa Jerčinović (rođ. Miroš) iz Marušića, Grižane – Belgrad. Fotografija je snimljena 1960-ih godina u Marušićima. U vlasništvu obitelji Barac, Marušići, Grižane – Belgrad.

“One su bile i muško i žensko. One su kopale, one su sijeno nosile, gnoj, krumpir, drva, sve su to one radile. Obično su one organizirale se, danas kopaju meni, sutra drugoj, i trećoj i tako dalje, tako da su jedna drugoj pomagale.”

Pojedine su poslove na sebe preuzimala i djeca, što su kazivači opisali u sljedećim sjećanjima:

“A onda mi mlađi smo išli drva brat, [...], ovce past, koze past, to smo radili.”

“[...] sve smo mi morali delat, mi smo po gruntu, dok smo mogli, i kopali, i žito skupljali, i blago išli na pašu, sve smo to delali.”

Kad bi se muškarci vraćali, između dvaju poslova ili zbog prestanka radne sezone, vodili bi brigu o obiteljskom imanju:

“Onda je doma došal pa je uređival vinograd, trebal ga je okopat, povezat lozu, onda iskopat opet zemlju za krumpir, nije bilo traktora! [...] Tako da je on parcelu uredio, familija je ostala doma i nastavila obrađivat, okopavat i tako dalje, a on opet išo tražit posao.”

Radna je sezona, prema objašnjenjima kazivača, imala utjecaja i na vrijeme rođenja djece:

“[...] zimi se ne može raditi, onda, recimo, u studenome, koncem studenoga, zato smo mi svi rođeni, znate, jer nas ima, i moja sestra pokojna, i bratići, to je praktički sve rođeno u znaku škorpije jer onda bi ostali do veljače i onda bi odlazili opet u ožujku u pečalbu.”

“Dica su se uvijek rodila kad su pošli! Tako je bilo!”

Neizvjesnost koja je pratila pojedine obitelji i time ih sigurno obilježila jasno je iskazana u sljedećem kazivanju:

“[...] recimo, moja pokojna mama vam je posle rata, ja sam išla još u školu, od pokojnog oca ni bilo ni glasa ni traga, je li živ, je li mrtav, onda je mati plela čarape i nosila na Sušak prodavati te čarape i jaja da bi meni priuštila to moje školovanje.”

Odnosi i vrijednosti u *lokalnoj* zajednici nerijetko su se mogli iščitati u pričama o obiteljima iseljenika ili povratnicima. Većina se, prema mišljenju kazivača, isticala boljim društveno-ekonomskim statusom koji se iskazivao gradnjom boljih kuća ili grobnica i "američkom penzijom", potom posjedovanjem drugačije odjeće ili obuće, kućanskih predmeta ili automobila tada još neuobičajenih u vinodolskoj sredini. Kazivanja pokazuju kako se povratnike – "(A)Merikane"⁸ – i njihove obitelji smatralo "bogatijima", "imućnijima" pa se i odnos stanovnika prema njima razlikovao:

"[...] moj sused [...], on je doseljen iz Amerike, to znam da je dopeljal i šparhet i neke kredence i to je brodom došlo, na ki način neman pojma, uglavnom, va taj šparhet se je specijalno gledalo. Ja sam bila mala, ja znam da to je bilo čudo! On je, stari, šetalo, on je mogao napraviti šta god je on tel. Njega se poštivalo, o rajt, o rajt [*all right*]. Žena ga je zvala sa Vi. [...] A djeca, sad zamisli ti, ja imam tu oca, ja sam već zrela osoba sad i sve, sad njega moraš poštivat je l je on, ono, ne smiš šparhet taknut, ne smiš niš, a mi smo to mala dica gledali va to i čudili se."

Kazivači su objašnjavali kako su se članovi pojedinih obitelji kojima je netko bio u Americi, kao i povratnici, izdvajali načinom odijevanja, na primjer hlače na tregere ("šarići") bile su pritom jasan znak:

"[...] šeširić, klobuki, kape crvene, zimske, debele jakne za zimu, to je bilo baš ono poznati po tome, Merikani!"

"[...] uvijek smo govorili, joj, kako ima teta [...] lipu maramu ili, tu su žene doma šivale papuče i te papuče recimo, ako si imel bolji materijal, onda si te ljepše papuče sa nekom mašnicom, to ti je bilo za u crkvu poč, a recimo od onog lošijeg materijala, od ružnog, to je bilo za oko kuće, znaš, tako da, tako da, a teta [...] je imela papuče tipa današnjih balerinki sa zlatnim obrubljene [...] i sad, moreš ti zamislit, kad je ona išla, sve ove žene su, tipa kuće ka naša, kad je, molim te, ma ti grela u crkvu, to je bilo ono."

⁸ Kazivači su objasnili da su ljude koji su se iseljavali, bez obzira na državu/mjesto iseljenja, nazivali "(A)Merikani".

Kazivači su se prisjetili kako su pojedine žene čiji su muževi bili u iseljeništvu – "(A)Merikane" – posuđivale drugim ženama u selu odjeću, cipele i vjenčаницe. Također, opisivali su kako su se zidari sa šireg područja Primorja izdvajali od ostalih sumještana sudjelovanjem na organiziranim zajedničkim druženjima šezdesetih godina 20. stoljeća:

"Ti Merikani su se znali sastajat s našeg područja jednom godišnje u Novome, u San Marinu, to sada više ni hotel, ali su se znali sastati, onda su tamo bile njihove fešte."

Kao jasan znak raspoznavanja kazivači su naveli pojedine riječi koje su iseljenici usvojili u stranim zemljama, poput "trunk", "o rajt" [*all right*], "no", "vel" [*well*], "[h]ombre" i dr.

Priče o zidarima i klesarima kao čvorište nekoliko razina identifikacije potvrdile su nam postojanost pretpostavljene vinodolske zajednice koja je utkana u naziv regije, općine i – za temu ovog rada iznimno bitno – općinske turističke zajednice, turističkih promidžbenih materijala i projekata. Prepoznavanje određenih karakteristika ove zajednice ili, kako Jasna Čapo Žmegač (1997) kaže, "objektivnih i subjektivnih čimbenika identifikacije sa zajednicom", pomoglo nam je pri određivanju njezinih simboličnih granica. Premda su isticanje razlika u društveno-ekonomskom položaju pojedinih obitelji, razlika u pojedinim godišnjim ili životnim običajima, svojevrsni animozitet između pojedinih mjesta potvrdili heterogenost; s druge su strane čimbenici poput govora, podjednakog načina života kroz 20. stoljeće, oblika privređivanja i međusobne ispomoći sumještana, društvene interakcije stanovnika, održavanja društvenih kontakata i razmjene poljoprivrednih dobara s mjestima na obali ili susjednim regijama i dominantnog zanimanja muškaraca – potvrdili homogenost. Istovremena kulturna sličnost i različitost unutar zajednice te pozicija u odnosu na susjedne olakšali su nam određenje vinodolske zajednice.

Usprkos heterogenosti lokalne zajednice, brojnost obitelji u kojima se netko od članova bavio zidarstvom, odnosno *priče o zidarima i klesarima* koje su s nama podijelili naši kazivači, ujedinjavale su vinodolsko područje:

"[...] negda je ovo bil kraj zidara, kolijevka zidara. [...] Svaka kuća u Bribiru je imala jednog, dva, tri, možda i pet zidara jer su bile

velike familije. [...] Bribircima, Grižancima, tamo Tribaljcima, Drivenčanima to je u krvi. Zidanje, zidarenje i tako. To je isto, recimo, kao rudarima rudarstvo. Genetski."

"Skoro, skoro svaka familija su bili zidari. I to s kolena na koleno se prenašalo, ne. Ni to onda školovani ljudi nisu bili, nego prirodno, ne, ta zidarija."

"A bio je djed, bio je pradjed, cijela generacija, svi muški koji su bili u porodičnom stablu, sve je to bilo okrenuto zidarstvu."

Priče o zidarima i klesarima zbog njihove brojnosti i prožimanja osobnoga, obiteljskoga i lokalnog identiteta prepoznajemo kao snažan kohezijski element vinodolske zajednice. Možemo li, međutim, o njima govoriti kao o baštini i uklopiti ih u turističku ponudu? Može li ih se koristiti kao motive turističkih promidžbenih materijala? Uklapaju li se one u koncept "turističke atrakcije"?

"TURISTIČKA ATRAKCIJA" – TEMELJ ZA STVARANJE KVALITETNE TURISTIČKE PONUDE ILI PUT K FIKSIRANOJ SLICI KULTURE?

Pojedine regije, općine i gradovi, odnosno njihova politička tijela i turističke zajednice, svoju prepoznatljivost i privlačnost temelje na korištenju izdvojenih kulturnih elemenata. Razvoj tzv. kulturnog turizma⁹, koji obuhvaća "široku paletu aktivnosti, od posjeta kulturno-povijesnim spomenicima, preko obilaska muzeja i galerija, prisustvovanja koncertima,

⁹ Problem definiranja pojedinih vrsta turizma prepoznat je u znanstvenim radovima, koji su, na primjer, naglasili velik broj vrsta turizma prisutan u literaturi (oko 160 vrsta) i nerazjašnjenju terminologiju (usp. Čorak i Mikačić 2006b). Pogled na uvriježene nazive vrsta turizma (usp. ibid. 2006a) otkriva neujednačena polazišta pri imenovanju te time i nejednak korpus turističkih iskustava koje pojedina vrsta u sebi sadržava. Kulturni se turizam, pritom, ako kulturu shvatimo u njezinu najširem smislu kao način života, može sagledati kao najširi pojam, koji bi u sebi sadržavao ostale. Međutim, na ovome mjestu nećemo ulaziti u daljnju analizu.

sve do upoznavanja lokalne kulture i običaja" (Tomljenović 2006:120), usmjerava se upravo prema svrhovitom uključivanju kulturnih elemenata u razvoj turizma. Prema pisanju Renate Tomljenović, znanstvenice Instituta za turizam, u sklopu kulturnog turizma došlo je do proširenja uskoga definiranja kulture od "tzv. elitn[e] ili visok[e] [...] (npr. posjeti muzejima, galerijama, operama, baletnim i kazališnim predstavama)", na shvaćanje kulture koja obuhvaća "a) što ljudi misle – njihove stavove, vrijednosti, uvjerenja i ideje i b) što rade – njihov način života i djelovanja – građevine, uporabne predmete, kulturnu proizvodnju" (ibid.). Ovakvo se definiranje kulture približilo antropološkom širokom shvaćanju pojma kulture kao načina života.

Međutim, turistički promidžbeni materijali još su uvijek bliži prikazivanju kulture kao "tzv. elitne ili visoke", pri čemu se usredotočuju uglavnom na reprezentativne sadržaje poput visoko vrednovanih arhitektonskih i umjetničkih djela.¹⁰ Hrvatska turistička zajednica, promovirajući Hrvatsku uz slogane poput "Mediteran kakav je nekada bio", "Zemlja raznolikosti", "Otkrij Hrvatsku", "Hrvatska – vidi, dodirni, uživaj", pažnju nastoji privući slikama prirodnih ljepota i odabranom kulturnom baštinom – povijesnim gradskim jezgrama, dvorcima, utverdama, palačama, crkvama, samostanima, zidnim slikama – nerijetko upravo onima s UNESCO-ove liste svjetske baštine (Čupić s. a.; Domijan 2005; Ivančević 2004; Jačan Obratov 2004; Jačan Obratov i Kelemen 2004; Vukelić 2006, 2007; s. n. 2008a).¹¹ I reklama Hrvatske kao europske i svjetske turističke destinacije u 2010. godini oslanja se u najvećoj mjeri na prirodnu i kulturnu baštinu te u sloganu ističe: "14 kulturnih, prirodnih i nematerijalnih dobara pod zaštitom UNESCO-a; 1244 otoka; 2786 sunčanih sati godišnje. Jednostavno previše za jedan oglas. Sasvim dovoljno za savršen odmor".¹²

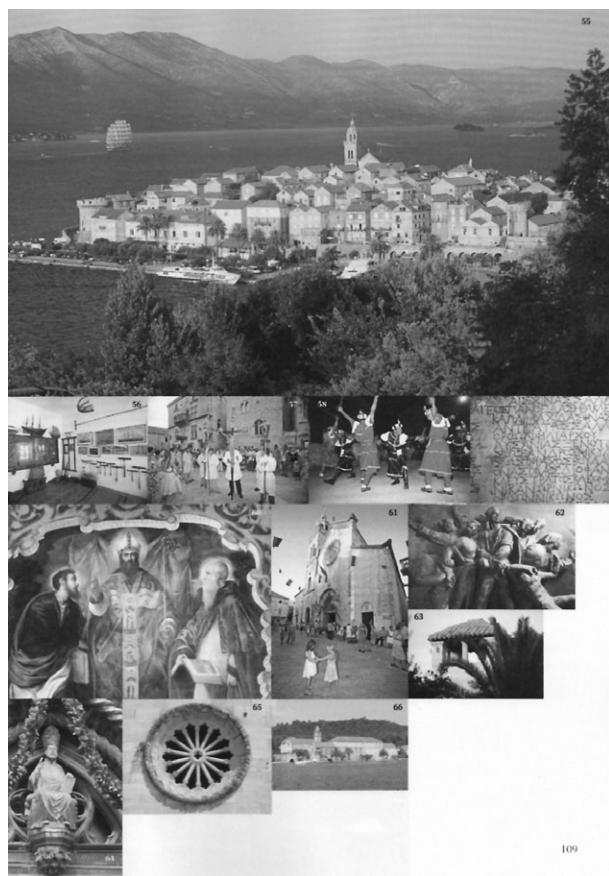
¹⁰ Pri odabiru promidžbenih turističkih materijala za analizu nastojale smo obuhvatiti cjelokupni prostor Hrvatske te različite razine promidžbe (nacionalna, regionalna, lokalna, obiteljska). Analizirani materijali prikupljeni su za potrebe projekta *Hrvatska etnografska baština u kontekstu kulturnih politika*, preko turističkih zajednica, na specijaliziranim sajmovima, prilikom posjeta pojedinim turističkim odredištima i djelatnicima, u razdoblju 2008. – 2011. godine.

¹¹ http://www.vlada.hr/en/about_croatia/multimedia, pristup 27. 10. 2010.

¹² <http://business.croatia.hr/hr-HR/Hrvatska-turisticka-zajednica/Promo-materijali>, pristup 13. 10. 2010.

U turističkim se prezentacijama regija, vrlo slično, naglašavaju prirodne posebnosti, a zatim odabrani detalji najreprezentativnijih građevina, zidnih slika, skulptura, arheoloških nalaza, umjetnički izrađenih predmeta, memorijalnih mjesta. Rijetko će se u mnoštvu navedenih motiva uočiti prikaz grupe ljudi u narodnim nošnjama, isječak iz izvedbe nekog običaja ili plesa poput ophoda zvončara, korčulanske moreške, sinjske alke ili linda, prizor iz etnografskog muzejskog postava ili pak pogled na obnovljene tradicijske građevine (Ambruš-Kiš et al. 2002; Babić s. a.; Balog s. a.; Banić 2004; Čeliković s. a.; Horjan s. a.; Jačan Obratov 2008a, 2008b; Latinac 2008; Pleše 2009, 2010; Skelin 2005; s. n. 2008b) (prilog 3).

Obiteljska seoska imanja u malom mjerilu slijede isti princip ističući tradicijske građevine i predmete, prirodne karakteristike naselja, domaće

Prilog 3: Stranica iz promidžbenog materijala Hrvatske turističke zajednice iz 2007. godine (Vukelić 2007:109).

životinje i hranu (Crnko s. a.; Galić s. a.; Jurlina s. a.; Kezele s. a.; Mlinar et al. s. a.; Ptičar s. a.; Sviličić s. a.).

Redovito se, dakle, za ovakve promidžbene materijale izdvaja isključivo baština prepoznata od struke na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj ili svjetskoj razini – izrazito reprezentativne, vizualno privlačne građevine, povijesne jezgre i prirodne znamenitosti. Vještim kadriranjem, panoramskim prizorima i tek rijetkim prikazivanjem lokalnog stanovništva, prizori postaju idilični, gotovo nestvarni, zamrznuti, beživotni, odcijepljeni od svakodnevnog života. Perpetuiranjem uvijek istih prizora ovi promidžbeni materijali postaju svojevrsni obrazac, a njihovim ponavljanjem stvara se jednolična slika, koja istovremeno zadovoljava pretpostavljena očekivanja turista. Slično našim analizama, pitanja inertnog uključivanja isključivo već postojećih "atrakcija" u promotivne akcije u svojoj se ocjeni stanja kulturnog turizma u Hrvatskoj dotiče Renata Tomljenović. Autorica naglašava kako se ovaj vid turizma u našoj zemlji, suprotno globalnim trendovima značajnih ulaganja, temeljio tek na boljoj promociji postojećih "kulturno-povijesnih atrakcija" (2006:142–143).

Koncept korišten pri izradi promidžbenih materijala identičan je konceptu "turističke atrakcijske osnove" koju je, nadogradnjom postojećih termina i klasifikacija, razradio znanstvenik Instituta za turizam Eduard Kušen (2002, 2010). Autor naglašava da se "daljnji, osobito održivi razvoj turizma, može temeljiti samo na dobrom poznavanju i vrednovanju *turističke atrakcijske osnove*, kao *temelnog turističkog resursa*, tj. svih *turističkih atrakcija* u nekoj destinaciji" (Kušen 2002:3, istaknuto u izvorniku). "Turističke atrakcije" pritom definira ovim riječima:

"Turističke atrakcije, potencijalne i realne, turistički su resursi koji mogu privući ili već privlače turiste da posjete turističku destinaciju u kojoj se one nalaze" (ibid. 23).

Skup "potencijalnih" i "realnih turističkih atrakcija" tvori "turističku atrakcijsku osnovu" (ibid. 7), koja s "ostalim izravnim turističkim resursima" te "neizravnim turističkim resursima" čini "funkcionalnu strukturu turističke resursne osnove" (ibid. 17).¹³ Evidentiranje "turističkih

¹³ Prema autorovu objašnjenju "ostali izravni turistički resursi" (Kušen 2002:17), turistička infrastruktura i organiziranost, "rezultat su ranijeg turističkog i ugostiteljskog djelovanja na području turističke destinacije, a koji osiguravaju uvjete za udoban boravak i odvijanje

atrakcija" trebalo bi "poglavito poslužiti kao alat u stvaranju i održavanju dokumentacije o turističkim atrakcijama, njihovoj evaluaciji i zaštiti te u razvojnom i marketinškom planiranju turizma" (Kušen i Tadej 2003:408).

Autor je izradio "Osnovnu funkcionalnu klasifikaciju turističkih atrakcija" sa 16 osnovnih vrsta "atrakcija" (prilog 4), od kojih je svaka posebno razrađena u "Prilozima detaljnoj turističkoj klasifikaciji". Pri tome je, međutim, izostala dosljednost u detaljnosti razrade: pojedine vrste "atrakcija" sadrže izrazito detaljno razdvojene podvrste i potpodvrste te pridodane motive i aktivnosti, dok kod drugih ova detaljnost izostaje. Ovim klasifikacijama autor je stvorio fiksne kategorije s dodijeljenim brojčanim šiframa u koje se smještaju evidentirane "turističke atrakcije". Na primjer, dio tema koje ulaze u područje interesa etnologije i kulturne antropologije autor je nazvao sintagmom "Kultura života i rada", u sklopu koje je razradio devet podvrsta s pripadajućim potpodvrstama (prilog 5). Brojčana šifra koristi se dalje u postupku izrade katastra (pisani prikaz) i atlasa (grafički prikaz razmještaja u prostoru) "turističkih atrakcija" (Kušen 2002:145–179). Na ovako razrađenoj Kušenovoj metodologiji temelji se prijedlog izrade *Katastra turističkih atrakcija* (Kušen 2010; Tomljenović 2010a), "inventur[e] svih temeljnih turističkih resursa i atrakcija zajedno s njihovim vrednovanjem" (Tomljenović 2010b).¹⁴ Evidentiranje "turističkih atrakcija" predloženo je kao put kojim turistički djelatnici trebaju krenuti kako bi mogli ostvariti ponudu u sklopu kulturnog turizma.

U definiranju i primjeni koncepta "turističke atrakcije", kao i u ideji stvaranja spomenutog katastra i atlasa, vidimo nekoliko problematičnih mjesta. Prvo, pokušaj svrstavanja kulturnih elemenata u strogo definirane i jasno ograničene kategorije problematičan je sam po sebi jer dovodi do cijepanja pojedinih kulturnih pojava na niz podvrsta te do njihova

odgovarajućih aktivnosti turista" (ibid. 18). "Neizravni turistički resursi" (ibid. 17), prirodni i izgrađeni okoliš, "rezultat su organiziranog djelovanja lokalnog stanovništva u okviru zadovoljavanja svojih životnih i radnih potreba" (ibid. 21).

¹⁴ Autor je konačnu verziju "Sustava turističkih atrakcija" definirao 2009. godine, predočio u obliku "trodimenzionalnog keramičkog modela, pod nazivom 'Kušenov© sustav turističkih atrakcija, 2009'" te podnio zahtjev za registraciju u Državnom zavodu za intelektualno vlasništvo RH (Kušen 2010:454).

BR.	OSNOVNE VRSTE ATRAKCIJA	PRIPADAJUĆI MOTIV/AKTIVNOST	GRUPE ATRAKCIJA			
1.	GEOLOŠKE ZNAČAJKE PROSTORA	<ul style="list-style-type: none"> SPORTSKA REKREACIJA DOKOLIČARSKA EDUKACIJA** ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI*** 	PRIRODNE	IZVORNE	PRETEŽITO DOKOLIČARSKE	MATERIJALNE
2.	KLIMA	<ul style="list-style-type: none"> ODMOR I OPORAVAK SPORTSKA REKREACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 				
3.	VODA	<ul style="list-style-type: none"> ODMOR I OPORAVAK SPORTSKA REKREACIJA DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 				
4.	BILJNI SVIJET	<ul style="list-style-type: none"> ODMOR I OPORAVAK DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 				
5.	ŽIVOTINJSKI SVIJET	<ul style="list-style-type: none"> DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO SPORTSKA REKREACIJA NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 				
6.	ZAŠTIĆENA PRIRODNA BAŠTINA	<ul style="list-style-type: none"> DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO SPORTSKA REKREACIJA NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 				
7.	ZAŠTIĆENA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA	<ul style="list-style-type: none"> DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 	STVORENE	DORADENE	PRETEŽITO DOKOLIČARSKE	MATERIJALNE
8.	KULTURA ŽIVOTA I RADA	<ul style="list-style-type: none"> DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 				
9.	ZNAMENITE OSOBE I POVIJESNI DOGAĐAJI	<ul style="list-style-type: none"> DOKOLIČARSKA EDUKACIJA NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 				
10.	MANIFESTACIJE	<ul style="list-style-type: none"> ZADOVOLJSTVO DOKOLIČARSKA EDUKACIJA NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 				
11.	KULTURNE I VJERSKE USTANOVE	<ul style="list-style-type: none"> ZADOVOLJSTVO DOKOLIČARSKA EDUKACIJA NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 				
12.	PRIRODNA LJEČILIŠTA	<ul style="list-style-type: none"> ODMOR I OPORAVAK SPORTSKA REKREACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 				
13.	SPORTSKO-REKREACIJSKE GRAĐEVINE I TERENI	<ul style="list-style-type: none"> SPORTSKA REKREACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 				
14.	TURISTIČKE STAZE, PUTOV I CESTE	<ul style="list-style-type: none"> SPORTSKA REKREACIJA ODMOR I OPORAVAK DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI 				
15.	ATRAKCIJE ZBOG ATRAKCIJA	<ul style="list-style-type: none"> SPORTSKA REKREACIJA DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO 				
16.	TURISTIČKE PARAATRAKCIJE	NEDOKOLIČARSKI MOTIVI			ND*	

* NEDOKOLIČARSKE ATRAKCIJE (PARAATRAKCIJE)

**Obrazovanje isključivo zbog osobnog zadovoljstva

***Redovno obrazovanje, poslovna putovanja, liječenje, tranzit i sl.

Izvor: Kušen, E. (2001). Turizam i prostor - klasifikacija turističkih atrakcija. // Prostor. Vol. 9, br. 1 (21), str. 8.

Prilog 4: "Osnovna funkcionalna klasifikacija turističkih atrakcija" (Kušen 2002:62).

ATRAKCIJA	MOTIV / AKTIVNOST
8. KULTURA ŽIVOTA I RADA	<ul style="list-style-type: none"> • DOKOLIČARSKA EDUKACIJA • ZADOVOLJSTVO • NEDOKOLIČARSKI MOTIVI*
8.1. Folklor	<ul style="list-style-type: none"> • promatranje • slušanje • fotografiranje • stručno-znanstvena edukacija
8.1.1. Narodni melos	
8.1.2. Narodni plesovi	
8.1.3. Običaji	
8.1.4. Legende	
8.1.5. Urbane legende	
8.1.6. "UFO legende"	
8.2. Rukotvorstvo	<ul style="list-style-type: none"> • promatranje • fotografiranje • stručno-znanstvena edukacija
8.2.1. Narodne nošnje	
8.2.2. Proizvodi od kože	
8.2.3. Obrada lana i konoplje	
8.2.4. Obrada vune	
8.2.5. Lončarski proizvodi	
8.2.6. Proizvodi od drveta	
8.2.7. Košaraški proizvodi	
8.2.8. Proizvodi od slame i rogoza	
8.2.9. Ostali proizvodi	
8.3. Tradicijsko građenje i uređenje vrtova	<ul style="list-style-type: none"> • promatranje • fotografiranje • stručno-znanstvena edukacija
8.3.1. Ruralna arhitektura	
8.3.2. Tradicijski vrtovi	
8.4. Tradicijski obrti	<ul style="list-style-type: none"> • promatranje • dokoličarska kupovina • stručno-znanstvena edukacija
8.4.1. Medičari - licitari	
8.4.2. Zlatari	
8.4.3. Draguljari	
8.4.4. Kitničari	
8.4.5. Klobučari	
8.4.6. Remenari	
8.4.7. Kišobranari	
8.4.8. Urari	
8.4.9. Drugi obrti	
8.5. Vinarstvo i gastroenologija	<ul style="list-style-type: none"> • "hedonističko" konzumiranje vina • promatranje
8.5.1. Vinogradarsko područje	
8.5.2. Sortno vino	
8.5.3. Vinorodni kraj	
8.6. Gastronomija	<ul style="list-style-type: none"> • "hedonističko" konzumiranje jela • promatranje
8.6.1. Specijaliteti	
8.6.2. Regionalna osnova	
8.7. Ugostiteljska tradicija	<ul style="list-style-type: none"> • "hedonističko" konzumiranje
8.7.1. Turistička destinacija	
8.7.2. Ugostiteljski objekti	
8.7.3. Kućna radinost	
8.8. Suvremena proizvodnja	<ul style="list-style-type: none"> • razgledavanje • stručno-znanstvena edukacija
8.8.1. Kulturna produkcija	
8.8.2. Industrijska produkcija	
8.8.3. Ostala produkcija	
8.9. Ostalo	<ul style="list-style-type: none"> • razgledavanje
8.9.1. Filatelija	
8.9.2. Numizmatika	

* Stručno-znanstvena edukacija i istraživanje.

Prilog 5: "Prilog detaljnoj turističkoj klasifikaciji atrakcije Kultura života i rada" (Kušen 2002:103).

izdvajanja iz konteksta. Drugo, primjena klasifikacije "turističkih atrakcija" planirana je za područje cijele Hrvatske pri čemu se raznolike kulturne pojave silom guraju u fiksirane i šifrirane vrste i podvrste koje i sam autor naziva "pretincima u visoko organiziranom sustavu ladica u koje se razvrstavaju istorodne značajke" (Kušen 2010:452, istaknuto u izvorniku). Ovakvim se postupkom stvara jednolična slika gdje se različite varijante kulturnih pojava sravnjuju u unaprijed imenovane kategorije. Treće, u procesu stvaranja katastra i atlasa polazi se od primjenjivanja definiranih kategorija, a tek se u nedostatku podataka preporučuje "pribjegava[nje] i terenskim istraživanjima" (ibid. 2002:175). Naše terensko istraživanje, prikazano u ovom radu, potvrđuje kako je ovaj put stvaranja turističke ponude pogrešan. Ukratko, ideja i primjena "turističke atrakcijske osnove" vodi k nerealnoj fiksiranoj slici kulture koja se stvara korištenjem kategorija bez uporišta u kvalitetnim terenskim istraživanjima.

KAKO PRIČE O NAČINU ŽIVOTA POSTAJU BAŠTINA?

Središnje pitanje našega promišljanja je odnos koncepta "turističkih atrakcija" i "običnog života" kao predmeta etnoloških i kulturnoantropoloških istraživanja. Terensko istraživanje u Vinodolu potaknulo nas je na traganje za teorijskim i metodološkim okvirima za razmatranje procesa selektivnosti i imenovanja baštine i gradnje (turističke) prepoznatljivosti utemeljene na snažnim kohezijskim elementima. Pritom se pitamo je li za stvaranje turističke ponude nužno izolirati pojedine elemente koji se smatraju "dovoljno atraktivnima" (primjerice tradicijske obrte, prehranu i graditeljstvo koji se pri osmišljavanju turističkih sadržaja često koriste) ili je moguće, i na koji način, u turističkom kontekstu prikazati i širi "običan život". Dodatno je pitanje tko sudjeluje u izlučivanju pojedinih elemenata, pripisuje im značenje baštine i time ih ujedno legitimira kao pogodne za uključivanje u turističku ponudu.

Analiza promidžbenih materijala Turističke zajednice Vinodolske općine pokazuje da se Općina promovira sloganom "Korak od mora, dva od sniga" (Biondić s. a.), a naglašavanjem prirodnih ljepota i ugodne klime Vinodol se prikazuje kao idealno mjesto za odmor. Najčešće se ističu lokalne crkve, Bribirska utvrda, Frankopanski kaštel u Driveniku, gradina u Grižanima, Vinodolski zakonik, lik i djelo Jurja Julija Klovića, arheološki

nalazi i spomenici. Tek mjestimično promidžbeni materijali donose i prikaze lokalnih manifestacija i običaja (na primjer festivala i pokladnih običaja) (Balažević 1998, s. a.; Biondić s. a.; Bruketa s. a.).

Suprotno tome, lokalne se manifestacije i običaji učestalo javljaju u glasilu Vinodolske općine *Glas Vinodola* u kojem se objavljuju vijesti o radu lokalne samouprave te tematiziraju lokalna povijest, kulturna i društvena događanja (*Glas Vinodola* 2007 – 2010). Iste se teme obrađuju i u prilogu *Novog lista* "Beseda". Članovi lokalne zajednice organiziraju se u nekoliko udruga za očuvanje narodnih običaja i kulturne baštine te objavljuju radove, redovito pisane lokalnim govorom s namjerom njegova očuvanja (na primjer Balas 2004; Barbarić K. 2004). Ovakve su aktivnosti usmjerene isključivo prema lokalnoj zajednici, a mogućnost predstavljanja turistima nije prepoznata. Posljedica je toga ograničena dostupnost lokalnog znanja nepoznavateljima lokalnoga govora, kao i svakodnevnoga, "običnog" života lokalnog stanovništva turistima. Iako *priče o načinu života* i danas snažno prožimaju pojedinačne, obiteljske i lokalne povijesti, stanovništvo, ali i stvaratelji kulturnih politika, očito ih smatraju "preobičnima" i "nedovoljno" privlačnima za uključivanje u turizam.¹⁵

U našim vinodolskim traganjima za elementima "običnoga života" zajedno s Barbarom Kirshenblatt-Gimblett postavile smo si pitanje: "Kako način života postaje 'baština'?" (1998:144). Ovo je pitanje, međutim, u našem slučaju dodatno zaoštreno našim vlastitim položajem – položajem stručnjakinja koje su kroz etnografsko istraživanje prepoznale potentna mjesta za gradnju osmišljene kulturne politike i moguće turističke ponude. S obzirom na to da smo u vinodolskoj zajednici bili stranci istraživači, vjerojatno je kod čitatelja ovih redaka teško izbjeći pomisao na (znanstvene, stručne, političke ili dr.) elite koje, u različitim kontekstima i

¹⁵ Pojedini su kulturni elementi ipak već pronašli svoju primjenu u turističkim projektima, poput projekta *Vinodolska vrela i perila* te manifestacija *Ružica Vinodola* i *Dani smokav i sportskog ribolova*. Razvoj turizma na području Grada Crikvenice, Vinodolske općine i Grada Novoga Vinodolskoga tematiziran je u brojnim radovima objavljenima u *Vinodolskom zborniku* (vidi: *Vinodolski zbornik* 7/1993, 8/2002, 9/2004, 10/2005 i 11/2006). Širi razvoj turizma u Vinodolu (povijesni razvoj, postojeća turistička ponuda, turistički projekti i struktura gostiju) zbog njegova opsega i uže definirane teme ovoga rada ovdje detaljnije ne obrađujemo.

iz različitih razloga, konstruiraju/definiraju tradiciju istraživanih zajednica (usp. Ceribašić 2009; Hobsbawn 2006; Williams 2006). Svjesnost o nemogućnosti napuštanja ove uloge, svojevrsne pozicije moći, konstantno nas je zaokupljala tijekom priprema za teren, provođenja istraživanja, analiza i interpretacija. Ona nas je i podsjećala da je ključni dio našeg istraživanja zahvaćanje percepcija i razmišljanja lokalnih stanovnika i donošenje zaključaka iz korpusa prikupljenih kazivanja.

Rajko Muršič, razlažući topose ideologije i teoriju baštine, položaj etnologije i kulturne antropologije vidi na sljedeći način:

“Ako dakle na jednoj strani postoji nešto što u određenim okolnostima možemo prepoznati kao baštinu, a na drugoj su strani značenja i vrijednosti koje joj možemo pripisati, područje naše potrage za primjerenim odgovorima na pitanje kako da struka promišlja baštinu sasvim je jasno: posreduje između onoga što određena skupina ili zajednica (a možda i stručnjak sam ili stručnjakinja sama) prepozna(je) kao baštinu i njenoga smještanja u upravno-politički prostor – te dakako natrag” (2005:32).

U našem nas je istraživanju, prije smještanja u upravno-politički prostor, zanimalo samo prepoznavanje baštine i time početni korak – izlučivanje i imenovanje kulturnih elemenata baštinom. Upravo ova neminovna politička priroda procesa izlučivanja i proglašavanja pojedinoga kulturnog elemenata baštinom nerijetko ostaje skrivena u projektima gradnje turističke ponude. Selektivnost tradicije (Williams 2006), sagledavanje baštine kao načina kulturne produkcije u sadašnjosti koji ima utočište u prošlosti (Kirshenblatt-Gimblett 1998:7), svijest o kontinuiranom preoblikovanju prošlosti (Lowenthal 1988:412), tradicija kao model prošlosti koji je neodvojiv od interpretacija u sadašnjosti (Handler i Linnekin 1984:276) – nerijetko u izvanznanstvenom diskursu ostaju zamagljeni govorom o (izrazitoj) starosti tradicije, njezinoj ukorijenjenosti, prenošenju s koljena na koljeno, izvornosti, čistoći, očuvanosti, važnosti njezine rekonstrukcije i sl.¹⁶ Naglasak Davida Lowenthala kako sama “interakcija s baštinom

¹⁶ Pri govoru o kulturnoj baštini pojavljuju se opisi koji na primjer naglašavaju: “praiskonsk[u] snag[u]” koja “[nas] vodi u neka davna, tajnovita vremena” (Kostelac Gomerčić 2011), porijeklo koje seže u prapovijest (<http://www.halubajski-zvoncari.com/onama.htm>, pristup 24. 1. 2011.), prenošenje s naraštaja na naraštaj, očuvanje izvornog oblika i nepromjenjivost (<http://www.tzgpag.hr/kulturna-batina.html>, pristup 24. 1. 2011.).

kontinuirano mijenja njenu prirodu i kontekst, bilo namjerno bilo slučajno" (1988:263), u ovakvim govorima o baštini ostaje prikrivena, neosviještena ili pak zanijekana.

Svakodnevni, "običan" život iz kojega se nešto u određenom trenutku prepoznaje i izdvaja kao baština kontinuirano se mijenja. Zbog toga sam sadržaj baštine, tj. baština sama, ovisi o trenutku odabiranja i onome tko to čini. Izvan ovog postupka baština postoji, ali, kako kaže Rajko Muršič, "nema nikakvo posebno ime" (2005:31). Naše smo traganje za elementima svakodnevnog života pogodnima za izlučivanje i imenovanje baštinom te korištenje u turističkim projektima započele u lokalnoj zajednici želeći prikupiti raznolika i brojna kazivanja o načinu života u Vinodolskoj dolini. Razgovori potaknuti pitanjima o vinodolskim zidarima i klesarima iznenadili su nas jer su pokazali u kojoj je mjeri ova, naoko isključivo povijesno usmjerena i sadržajno uska tema, progovorila o sadašnjosti i prošlosti Vinodola. Unatoč njihovoj "običnosti" i "neistaknutosti", ove smo priče stoga prepoznale kao pogodne da ih se imenuje baštinom.

Cilj definiran u nacionalnoj *Strategiji razvoja kulturnog turizma* – "[s]tvoriti ključnu masu kvalitetno prezentiranih, suvremeno interpretiranih i profesionalno promoviranih kulturnih turističkih proizvoda" (Tomljenović et al. 2003:16) – čini nam se da nedovoljno naglašava upravo početni korak: gdje bismo, umjesto o stvaranju, radije govorile o *traganju*, *prepoznavanju* i *izlučivanju*, koraku koji mora prethoditi prezentaciji, interpretaciji i promociji.

ISTRAŽIVANJE – PREPOZNAVANJE – IZLUČIVANJE – IMENOVANJE: PRIMJEREN PUT ZA STVARANJE BAŠTINE I TURISTIČKE PONUDE

Brojnost vinodolskih priča i njihova isprepletenost s različitim segmentima života po našem su mišljenju dovele do toga da se na njih ne gleda drukčije nego kao na "obične" i "manje važne", zbog čega dosad nisu bile korištene u turističkom kontekstu. Ova "*običnost*" u suprotnosti

Analizu, između ostaloga, naglašavanja odrednica poput autohtonosti, izvornosti, starine i tradicije u javnome diskursu na primjeru djelovanja udruge Čuvarice ognjišta Krasno te primjenu analitičkoga okvira Williamsove selektivne tradicije vidi u: Kelemen 2008.

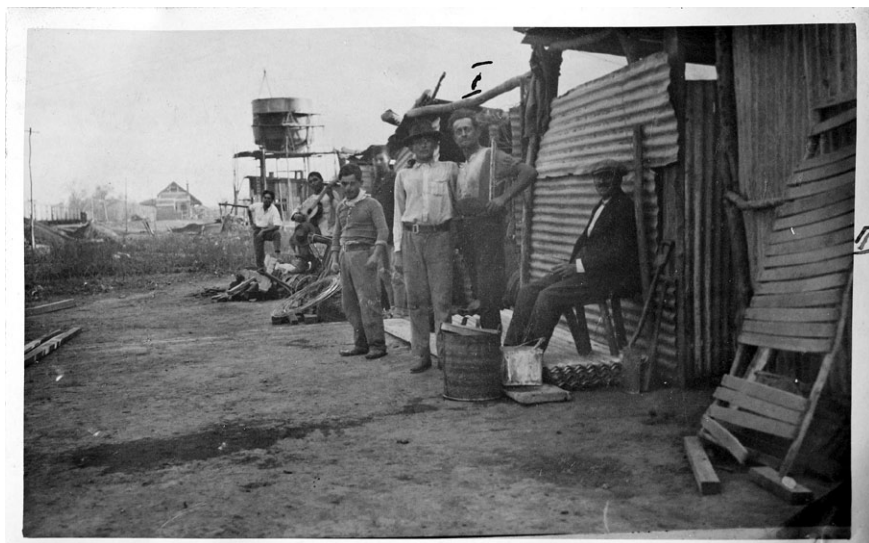
je s pojmom "turističke atrakcije" teorijski definirane u znanstvenim radovima, praktično primijenjene u turističkim planovima i prezentirane u turističkim promidžbenim materijalima. U njima "*atraktivnost*" podrazumijeva propisani obrazac koji nosi niz nepropitanih značenja poput istaknute vrijednosti, privlačnosti, raritnosti, specifičnosti, nečega što je lako komodificirati. Doživljaj "atraktivnoga" na ovaj je način unaprijed postavljen i univerzalan. Doživljaj "običnoga" s druge je strane promjenjiv i ovisan o pojedincu promatraču i njegovoj poziciji. Pripadnicima zajednice njihove su prakse učestale, svakodnevnne i "obične", dok su onima koji dolaze u zajednicu lokalne priče o "običnom životu" nepoznate, zanimljive, a time i "neobične". Smatramo kako bi se prihvaćanjem vrijednosti tzv. "običnoga" moglo odmaknuti od ustaljenih obrazaca prikazivanja baštine kao "atrakcija", jednoličnih i dekontekstualiziranih pojava. Nešto što je, dakle, označeno kao "obično" ne mora biti turistički nezanimljivo.

Naše istraživanje pokazuje slabe strane primjene koncepta "turističke atrakcije" u stvaranju turističkih projekata. Preporuka primjene ovoga koncepta kao svojevrsnog obrasca dovodi do stvaranja jednolične slike kulture barem na dvjema razinama. S jedne se strane poništava stvarna regionalna i lokalna kulturna raznolikost, pri čemu se brojne varijante jedne kulturne pojave ujednačavaju i zamjenjuju tipskim oblicima. Istodobno se, s druge strane, ne uvažava ključna karakteristika kulture – njezina promjenjivost. Na ovu je problematičnost shvaćanja kulture kao "prirodne datosti" upozorila i Jasna Čapo Žmegač riječima: "Kultura, dakle, nije zatvoreni, jednom zauvijek definirani popis elemenata karakterističan za neku skupinu a koje članovi skupine posjeduju, već je otvoreni sustav značenja koji ljudi stalno reinterpetiraju koristeći se njegovim resursima za definiranje vlastite pozicije u društvu" (2002:17). Jednom postavljena turistička prezentacija zbog promjena društveno-kulturnog konteksta i moguće nestalne identifikacijske snage za zajednicu ne može biti trajna, već od lokalnih turističkih djelatnika traži kontinuirano propitivanje preporučenih obrazaca.

Prizori koji se koriste u turističkoj promidžbi ne moraju biti idilični, gotovo nestvarni, odcijepljeni od svakodnevnog života te slijediti očekivani obrazac, koji smo prepoznale u turističkim materijalima, odnosno turistička se ponuda ne mora oslanjati tek na dosad korištene motive, što

je i prepoznato kao nedostatak u razvoju kulturnoga turizma. Suprotno tome, raznolikija i kvalitetnija turistička ponuda s kojom se zajednica poistovjećuje može se stvoriti drugačijim pristupom koji će se temeljiti na aktivnom uključivanju stručnjaka u osmišljavanje kulturno-turističkih strategija. Time će, vjerujemo, i etnologija i kulturna antropologija otvoriti novo mjesto aplikativnosti svoje metodologije i znanja. Ovakvim bi se pristupom izrada spomenutoga *Katastra turističkih atrakcija* odmakla od stvaranja okoštale strukture s perpetuirajućim, dosad već prepoznatim elementima baštine, prema raznolikijim i razrađenijim pričama koje izrastaju iz lokalnog konteksta. Time bi se ispunio i cilj o stvaranju kvalitetnih turističkih proizvoda istaknut u *Strategiji razvoja kulturnog turizma*, što bi se u konačnici primijenilo i pri izradi turističkih promidžbenih materijala.

Preduvjet za promjene prema stvaranju kvalitetnih turističkih ponuda jesu kvalitativna istraživanja u lokalnim zajednicama koja neće unaprijed nametati teme i motive te ponude, već će iz ukupnosti dobivene građe pažljivo prepoznavati identifikacijske i kohezivne elemente zajednice. Pažljivo traganje za snažnim čvorištima identifikacije – koja, međutim, možda nisu viđena kao "atraktivna", "neobična" i "posebna", već su zbog

Prilog 6: Vinodolci snimljeni ispred svojih kuća na gradilištu u Argentini. Na poledini fotografije stoji datum 15. rujna 1927. godine te kraći opis. U vlasništvu obitelji Barac, Marušići, Grižane – Belgrad.

Prilog 7: Vinodolci u Argentini. Fotografija je snimljena između dvaju svjetskih ratova. U vlasništvu obitelji Barac, Marušići, Grižane – Belgrad.

Prilog 8: Kazivačica Katarina Barac iz Marušića, Grižane – Belgrad. Snimio Matija Dronjić, 19. ožujka 2009. godine u Marušićima, Grižane – Belgrad.

Prilog 9: Kazivač Mihovil Miško Kombol iz Bribira. Snimila Mirna Ratkajec, 20. ožujka 2009. godine u Bribiru.

svoje brojnosti označena kao "obična" – po našem bi mišljenju pridonijelo čvršćoj vezanosti zajednice i turističkih priča koje bi tu zajednicu trebale predstavljati. Time bi se spriječilo nametanje turističkih motiva koji su stanovnicima strani, a turističko bi se predstavljanje gradilo na elementima koji prožimaju osobno, obiteljsko i lokalno. Njihovim bi se uključivanjem s jedne strane moglo potaknuti prenošenje nezapisanoga lokalnog znanja, a s druge bi se strane oblikovala turistička ponuda koja bi izrastala iz same zajednice prikazivanjem osobnih iskustava stanovništva i širega kulturno-povijesnog konteksta. Ovaj slijed *istraživanja, prepoznavanja i izlučivanja* elemenata vidimo kao primjeren put k *imenovanju/stvaranju* baštine, a time i turističke ponude.

Priče o vinodolskim zidarima i klesarima – koje su i danas gusto isprepletene sa svakodnevnim životom Vinodolaca, a zrcale i različitosti kako između pojedinih mjesta, tako i između pojedinih obitelji i pojedinaca – nije niti nemoguće niti teško prezentirati. Ove su priče žive u vinodolskom

kraju, nizu očuvanih materijalnih predmeta (primjerice, zidarski alat, škrinje – "trunkovi", fotografije iz iseljništva, pisma i predmeti slani obitelji, radne knjižice...) te u životnim pričama današnjih stanovnika Vinodola (prilozi 6, 7, 8, 9). Bilježenje što brojnijih priča i zahvaćanje raznolikosti proživljenih iskustava smatramo važnim zbog izbjegavanja generaliziranih prikaza prošlog i sadašnjeg života. Brojnost priča omogućila bi prilagodljivost prezentacije na nekoliko različitih razina: prikazivanje preko različitih središnjih motiva, prilagođavanje stanovnicima uključenim u prezentaciju te različitim skupinama turista. Na primjer, priču je moguće predstaviti preko teme o položaju žena, o organizaciji poljoprivredne proizvodnje, važnosti obrta, migracijskim putovima, obiteljskom i društvenom životu. U prezentaciju je moguće uključiti različite skupine stanovnika, na primjer udruge, školske grupe, vlasnike turističkih objekata ili pojedinačne stanovnike i obitelji različitih generacija, dok se ona može prilagoditi i različitim interesima turista. Istodobno, priče se mogu prezentirati na različite načine, posjetom Vinodolskoj dolini i pojedinim građevinama, doticajem s materijalnim predmetima, susretom sa stanovnicima ili preko audiovizualnih materijala. Zahvaljujući brojnosti sakupljenih podataka, očuvalo bi se bogatstvo različitosti, izbjegla unificiranost i umaklo bezvremenosti baštine. Bitno je istaknuti da ove priče pružaju temelj za povezivanje turističke ponude sada administrativno podijeljenoga, a nekada cjelovitog područja koje obuhvaća Grad Crikvenicu, Grad Novi Vinodolski i Vinodolsku općinu.

Uključivanjem lokalnog stanovništva i izbjegavanjem unaprijed određenog sadržaja i načina prezentacije izbjeglo bi se fiksiranje i stvaranje isključivo jedne slike lokalne kulture. Suprotno stvaranju obrasca, poticalo bi se uvažavanje konstantnog mijenjanja kulture. Svijest o mijenjanju kulture te međusobnom definiranju zajednice i tradicije (Ceribašić 2009:72) navodi na razmišljanje da će pretpostavljena nova i drugačija istraživanja među (budućim) stanovnicima vinodolskog kraja rezultirati možda drugačijim identifikacijskim elementima i drugačijim slikama (vinodolske) zajednice (ili zajednicâ) čime će se potvrditi da su tradicija i baština "neprekidna selekcija i interpretacija" (Williams 2006:43).

LITERATURA

- BAČAC, Robert. 2006. "Agroturizam – tradicijske vrijednosti u funkciji turizma". U *Etnologija i kulturni turizam*, ur. Tihana Petrović Leš i Tomislav Pletenac. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, 36–42.
- BALAS, Zlatica. 2004. *Zabralске bure. Šećuć pasanin vrimenon*. Rijeka: Adamić.
- BARBARIĆ, Ivan. 2004. "Počeci iseljavanja iz Vinodola". *Vinodolski zbornik*, 9:233–243.
- BARBARIĆ, Katica. 2004. "Griško-belgradska sela kroz povijest". *Vinodolski zbornik*, 9:283–295.
- CERIBAŠIĆ, Naila. 2009. "Izazovi tradicije. Tradicijska glazba i hrvatska etnomuzikologija". U *Glazba prijelaza. Svečani zbornik za Evu Sedak*, ur. Nikša Gligo, Dalibor Davidović i Nada Bezić. Zagreb: ArTresor naklada – Hrvatska radiotelevizija, Hrvatski radio, 69–78.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna. 1997. "Objektivni i subjektivni čimbenici identifikacije sa zajednicom". *Etnološka tribina*, 20:69–82.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna. 2002. *Srijemski Hrvati. Etnološka studija migracije, identifikacije i interakcije*. Zagreb: Durieux.
- ČERNELIĆ, Milana i Marijeta RAJKOVIĆ. 2007. "Mogućnost revitalizacije tradicijske baštine na području Krivoga Puta u senjskome zaleđu". *Studia ethnologica Croatica*, 19:245–268.
- ČORAK, Sanda i Vesna MIKAČIĆ, ur. 2006a. *Hrvatski turizam. Plavo, bijelo, zeleno*. Zagreb: Institut za turizam.
- ČORAK, Sanda i Vesna MIKAČIĆ. 2006b. "Predgovor". U *Hrvatski turizam. Plavo, bijelo, zeleno*, ur. Sanda Čorak i Vesna Mikačić. Zagreb: Institut za turizam, ix–x.
- Glas Vinodola*, 1997 – 2010. <http://www.vinodol.hr/view.asp?idp=171&c=61>, pristup 7. 2. 2011.
- HANDLER, Richard i Jocelyn LINNEKIN. 1984. "Tradition, Genuine or Spurious". *Journal of American Folklore*, 97:273–290.
- HOBBSAWM, Eric. 2006. "Izmišljanje tradicije". U *Kultura pamćenja i historija*, prir. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 137–150.

- KELEMEN, Petra. 2008. "Propitivanje pojma 'selektivne tradicije' na primjeru udruge 'Čuvarice ognjišta Krasno'". U *Predstavljanje tradicijske kulture na sceni i u medijima*, ur. Aleksandra Muraj i Zorica Vitez. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatsko etnološko društvo, 99–109.
- KIRSHENBLATT-GIMBLETT, Barbara. 1998. *Destination Culture. Tourism, Museums, and Heritage*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- KOSTELAC GOMERČIĆ, Manja. 2011. "Lička 'Oj medvjede' majka svih ojkalica". <http://www.novilist.hr/hr/Vijesti/Regija/Lika-Senj/Licka-Oj-medvjede-majka-svih-ojkalica>, 18. 1. 2011., pristup 24. 1. 2011.
- KUŠEN, Eduard. 2002. *Turistička atrakcijska osnova*. Zagreb: Institut za turizam.
- KUŠEN, Eduard. 2010. "Sustav turističkih atrakcija". *Turizam: znanstveno-stručni časopis*, 58 (4):443–458.
- KUŠEN, Eduard i Perla TADEJ. 2003. "Funkcionalna klasifikacija turističkih atrakcija". *Turizam: znanstveno-stručni časopis*, 51 (4):399–414.
- LOWENTHAL, David. 1988. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney: Cambridge University Press.
- MURŠIČ, Rajko. 2005. "Kvadratura kroga dediščine: toposi ideologij na sečišču starega in novega ter tujega in domačega". U *Dediščina v očeh znanosti*, ur. Jože Hudales i Nataša Visočnik. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 25–39.
- PETRINOVIĆ, Zvonko. 1988. "Vinodolci u razvoju građevinarstva". *Vinodolski zbornik*, 5:225–237.
- RIHTMAN AUGUŠTIN, Dunja. 1970. "Tradicionalna kultura i turizam: dvije neiskorištene šanse". *Dometi*, 3 (6):4–11.
- SOKOLIĆ KOZARIĆ, Josip. 1985. "Školstvo Vinodola". *Vinodolski zbornik*, 4:311–324.
- TOMLJENOVIĆ, Renata. 2006. "Kulturni turizam". U *Hrvatski turizam. Plavo, bijelo, zeleno*, ur. Sanda Čorak i Vesna Mikačić. Zagreb: Institut za turizam, 119–147.
- TOMLJENOVIĆ, Renata. 2010a. *Novi alati za razvoj kulturnog turizma*. (Prezentacija s Nacionalnog dana kulturnog turizma, Varaždin, 26. 5. 2010.), <http://www.iztsg.hr/UserFiles/File/novosti/NOVI-ALATI-ZA-RAZVOJ-KULTURNOG-TURIZMA-VARAZDIN.pdf>, pristup 22. 2. 2011.

- TOMLJENović, Renata. 2010b. "Novi alati za razvoj kulturnog turizma" (Sažetak izlaganja s Nacionalnog dana kulturnog turizma, Varaždin, 26. 5. 2010.). U *Program stručnog skupa "Kulturni turizam – korak dalje"*.
- TOMLJENović, Renata, Zrinka MARUŠIĆ, Sanda WEBER, Zvezdana HENDIJA i Snježana BORANIĆ. 2003. *Strategija razvoja kulturnog turizma. "Od turizma i kulture do kulturnog turizma"*. Zagreb: Institut za turizam.
- VANJEK, Hugo. 1958. *50 godina Majstorske gradjevinske škole 1908. – 1958*. Crikvenica.
- Vinodolski zbornik*, 7/1993, 8/2002, 9/2004, 10/2005 i 11/2006.
- WILLIAMS, Raymond. 2006. "Analiza kulture". U *Politika teorije. Zbornik rasprava iz kulturalnih studija*, prir. Dean Duda. Zagreb: Disput, 35–59.
- <http://www.halubajski-zvoncari.com/onama.htm>, pristup 24. 1. 2011.
- <http://www.tzgpag.hr/kulturna-batina.html>, pristup 24. 1. 2011.
- Transkripti s terenskih istraživanja u Općini vinodolskoj i Crikvenici (2008, 2009)*. (intervjue proveli: Matija Dronjić, Ivica Filipović, Petra Kelemen, Mario Kikaš, Sanja Lončar, Marica Matuško, Bojan Mucko, Tihana Petrović Leš, Marina Pretković, Mirna Ratkajec, Nevena Škrbić Alempijević, Lea Vené). Pohranjeno u Arhivu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

TURISTIČKI PROMIDŽBENI MATERIJALI

- AMBRUŠ-KIŠ, Miroslav, Vladimir GUDAC i Dane PEJNOVIĆ. 2002. *Planine i more radosti. Zdrava priroda Ličko-senjske županije*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica.
- BABIĆ, Ivo, ur. [s. a.] *Kulturna baština. Srednja Dalmacija*. Split: Turistička zajednica Županije splitsko-dalmatinske.
- BALAŽEVIĆ, Ivan, ur. 1998. *Općina vinodolska. Bribir, Grižane, Tribalj, Drivenik. Turistički vodič*. Bribir: Općina vinodolska.
- BALAŽEVIĆ, Ivan, ur. [s. a.] *Vidikovci "Oči Vinodola"*. Novi Vinodolski – Bribir: Turistička zajednica Grada Novi Vinodolski – Turistička zajednica Općine vinodolske.
- BALOG, Matija. [s. a.] *Otkrijte dušu Baranje, njene ljude, netaknutu prirodu i bogatu tradiciju. Općina Bilje*. Bilje: Turistička zajednica Općine Bilje.

- BANIĆ, Irena, ur. 2004. *Gacka. Stvarnost, a ne san*. Otočac: Turistička zajednica Grada Otočca.
- BIONDIĆ, Marijana. [s. a.] *Vinodol. Bribir – Grižane – Drivenik – Tribalj. Korak od mora dva od sniga*. Bribir: Turistička zajednica Općine vinodolske.
- BRUKETA, Iris. [s. a.] *Staza kamenih stupi*. Bribir: Turistička zajednica Općine vinodolske.
- CRNKO. [s. a.] *Seljački turizam Crnko II. Izletnički – obiteljski – korporativni turizam*. Kelemen.
- ČELIKOVIĆ, Janja. [s. a.] *Baranja*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica.
- ČUPIĆ, Baldo [s. a.] *Magical Croatia*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica. (promidžbeni film).
- DOMIJAN, Miljenko, ur. 2005. *World Heritage Sites in Croatia. Exhibition marking the twenty-fifth anniversary of the inscription of the first Croatian heritage sites on the World Heritage List*. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.
- GALIĆ. [s. a.] *Seoski turizam. Stara vodenica. Obitelj Galić. Klanjec. Klanjec*.
- HORJAN, Goranka, ur. [s. a.] *Kolijevka kulture. Kulturno-turističke destinacije Krapinsko-zagorske županije*. Krapina: Krapinsko-zagorska županija – Turistička zajednica Krapinsko-zagorske županije.
- IVANČEVIĆ, Radovan. 2004. *Hrvatska kulturna baština. Susret kultura i stvaralačke sinteze*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica.
- JAČAN OBRATOV, Slavija, ur. 2004. *The Wondrous natural Heritage of Croatia*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica.
- JAČAN OBRATOV, Slavija, ur. 2008a. *Sjaj na obzorju. Slavonija*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica.
- JAČAN OBRATOV, Slavija, ur. 2008b. *Središnja Hrvatska. Dvori s pogledom*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica.
- JAČAN OBRATOV, Slavija i Željko KELEMEN. 2004. *Pustolovna putovanja*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica.
- JURLINA. [s. a.] *Das Paradies gibt es wirklich! Jurlinovi dvori ... Das größte Geheimnis Kroatiens*. Primošten Burnji.
- KEZELE. [s. a.] *Selski turizam / Rural tourism. Obitelj Kezele / Family Kezele. Graberje Ivaničko*. Graberje Ivaničko.
- LATINAC, Ante, ur. 2008. *Sinj. Vodič kroz svetište Gospe Sinjske*. Sinj: Grad Sinj – Turistička zajednica Grada Sinja.

MLINAR, Ana i ZSC "Ivo Pevalek" Nacionalni park Plitvička jezera. [s. a.] *Mlin vodenaica Špoljarić u selu Korana*. Plitvička jezera – Rakovica: Turistička zajednica Općine Plitvička jezera – Javna ustanova Nacionalni park Plitvička jezera – Turistička zajednica Općine Rakovica.

PLEŠE, Mladen. 2009. *Središnja Hrvatska. Povijest, gastro, prirodne ljepote, dvorci, toplice, vinske ceste*. Zagreb: Jutarnji list.

PLEŠE, Mladen. 2010. *Sjeverna i središnja Hrvatska. Od Čakovca i Varaždina do Karlovca, od Krapine do Bjelovara. Kako doći, što vidjeti, gdje se kupati, što raditi, gdje se zabaviti, što jesti*. Zagreb: Jutarnji list.

PTIČAR. [s. a.] *Seljački turizam Trsek*. Trnovec – Desinić.

SKELIN, Julije, ur. 2005. *Zeleni putovi srednje Dalmacije s turističkim informacijama i kartom područja*. Split: Turistička zajednica Splitsko-dalmatinske županije.

SVILIČIĆ. [s. a.] *Seosko domaćinstvo MAXO. Agroturizam. Podšpilje*. Podšpilje.

VUKELIĆ, Viviana, ur. 2006. *Hrvatska. Mediteran kakav je nekad bio*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica.

VUKELIĆ, Viviana, ur. 2007. *Croatian Cultural Heritage. Croatia See, Feel, Enjoy*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica.

[s. n.] 2008a. *A world of difference*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica.

[s. n.] 2008b. *Kvarner. Primorje, otoci, gorje*. Opatija: Turistička zajednica Kvarnera.

<http://business.croatia.hr/hr-HR/Hrvatska-turistica-zajednica/Promo-materijali>, pristup 13. 10. 2010.

http://www.vlada.hr/en/about_croatia/multimedia, pristup 27. 10. 2010.

Petra Kelemen
Sanja Lončar

“ORDINARY” VS. “ATTRACTIVE”: HOW *STORIES ON THE WAY OF LIFE*
BECOME A PART OF TOURIST OFFER

The article discusses the possibility of including *stories on the way of life*, documented through ethnographic research, in tourist offer. Starting from a concrete example based on the *stories of masons and stone-cutters from the region of Vinodol*, and, on the other hand, from tourist promotion materials, the authors list the ambiguities surrounding the term “tourist attraction”, which is commonly used in the projects of cultural tourism. The authors use the corpus of the documented stories of Vinodol region, which they have recognized as powerful elements of cohesion of the local community, simultaneously aware of the process of extraction of heritage, to suggest a pathway for creating tourist offer: from ethnographic research as a starting point, through recognition, extraction and nomination of cultural elements as heritage, to its usage under the frameworks of cultural politics. In doing this, they suggest the acceptance of the value of “the ordinary”.

Key words: tourist offer, creation of heritage, “tourist attraction”, “ordinary life”, *stories of the masons and stone-cutters of Vinodol*